

การยังคุณค่าประโยชน์ของผู้สูงอายุในพื้นที่เกาะ บริเวณชายแดนไทย-มาเลเซีย¹

Productive Ageing of the Elderly Living
in Island Border Areas between Thailand-Malaysia

ตันสนีย์ จันทร์อานุกาพ (Sansanee Chanarnupap)²

จำนงค์ แรกพินิจ (Chamnong Reakphiniij)³

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในกิจกรรมที่แสดงถึงการยังคุณค่าประโยชน์โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เจาะลึก และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม ผู้ให้ข้อมูลหลัก จำนวน 60 คน เป็นบุคคลที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป อาศัยอยู่ในพื้นที่เกาะบริเวณชายแดนไทย-มาเลเซีย ผลการวิจัยพบว่า ผู้สูงอายุมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่แสดงถึงการยังคุณค่าประโยชน์ ซึ่งจำแนกกิจกรรมได้ 2 ประเภทคือ (1) กิจกรรมเชิงธุรกิจ ที่สำคัญได้แก่ กิจกรรมเกี่ยวกับประมงชายฝั่ง การผลิตและจำหน่ายสินค้าชุมชน และการท่องเที่ยวชุมชน (2) กิจกรรมบริการ ที่สำคัญได้แก่ กิจกรรมบริการเพื่อครอบครัว สังคม และการศาสนา ข้อค้นพบจากการวิจัยนี้สะท้อนให้เห็นว่า ผู้สูงอายุมีศักยภาพสำหรับกิจกรรมที่ยังคุณค่าประโยชน์ต่อตนเอง ครอบครัว และสังคม

คำสำคัญ: การยังคุณค่าประโยชน์ของผู้สูงอายุ, ผู้สูงอายุ, พื้นที่เกาะบริเวณชายแดนไทย-มาเลเซีย

¹บทความนี้ปรับปรุงจากบทความเรื่อง Productive Ageing and Socio-Economic Development in Thailand A Case Study of the Elderly Living in Island Border Areas between Thailand-Malaysia ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง ชีวิตทางสังคมและการทำงานของผู้สูงอายุในพื้นที่เกาะที่สมาชิกในครัวเรือนย้ายถิ่นไปทำงานในประเทศมาเลเซีย ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากงบประมาณแผ่นดิน มหาวิทยาลัยทักษิณ พ.ศ. 2560

²ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., สาขาวิชาสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ สงขลา 90000, อีเมล: csansanee@tsu.ac.th

³ผู้ช่วยศาสตราจารย์, สาขาวิชาสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ สงขลา 90000, อีเมล: chamnong.raek@gmail.com

Abstract

This research article aims to study elderly engagement in productive ageing activities. The research employed qualitative data collection methods covered in-depth interview and participant observation. The key informants were 60 persons aged 60 years or above, residing in island border areas between Thailand-Malaysia. The result found that the elderly have been engaging in productive ageing activities, classified into 2 categories: (1) Business activities, the elderly mainly engaged in coastal fisheries, community product enterprises, and/or community-based tourism (2) Service activities, the elderly mainly engaged in family, social and/or religious services. These research findings reflect that the elderly are potential for productive ageing activities benefit self, family, and the society.

Keywords: Productive Ageing, Elderly, Island Border Areas between Thailand-Malaysia

บทนำ

ที่ผ่านมาหลายทศวรรษ “การพัฒนาไปสู่ความทันสมัย” (Modernization) ได้ก่อให้เกิดแบบตายตัวแง่ลบเกี่ยวกับผู้สูงอายุขึ้นในสังคม ผู้คนในสังคมสมัยใหม่จะสรรเสริญความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ ส่งผลให้ผู้สูงอายุถูกตรวจสอบความสมดุลระหว่างต้นทุนที่สังคมเสียไปในการดูแลสนับสนุนผู้สูงอายุกับผลประโยชน์ที่สังคมได้รับจากผู้สูงอายุ ผู้สูงอายุจึงมักถูกมองว่าเป็นภาระของสังคม (Amoss, 1981: 227-247) อย่างไรก็ตามมาคาดคิดดังกล่าวถูกท้าทายด้วยกระบวนทัศน์ใหม่ซึ่งยึด “คน” เป็นศูนย์กลางของการพัฒนา และให้ความสำคัญกับความมั่นคงของมนุษย์ โดยคำว่า “ผู้สูงอายุที่ยังคุณประโยชน์” (Productive Ageing) หมายถึง **ผู้สูงอายุที่มีความสามารถในการผลิตหรือบริการ แม้ว่าผลผลิตหรือบริการที่ได้นั้น ผู้สูงอายุอาจได้รับผลตอบแทนเป็นตัวเงินหรือไม่ก็ตาม** (Hooyman & Kiyak, 2002: 364-365) แนวคิดผู้สูงอายุที่ยังคุณประโยชน์ได้รับการพัฒนาขึ้นเพื่อ

แก้ปัญหาหามาอาศัยที่สังคมมักมีต่อผู้สูงอายุ และเป็นแนวคิดที่เน้นการนำศักยภาพของผู้สูงอายุมาใช้ประโยชน์ เพื่อส่งเสริมให้ผู้สูงอายุสามารถดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างมีศักดิ์ศรี

พัฒนาการของแนวคิดผู้สูงอายุที่ยังคงประโยชน์ในระดับนานาชาติและประเทศไทยเริ่มต้นเมื่อองค์การสหประชาชาติได้มีมติจัดการประชุมสมัชชาโลกว่าด้วยการสูงอายุขึ้น (World Assembly on Aging) ณ กรุงเวียนนา ประเทศออสเตรีย ระหว่างวันที่ 26 กรกฎาคม-6 สิงหาคม พ.ศ. 2525 ซึ่งมีนานาประเทศรวมทั้งประเทศไทยเข้าร่วมประชุมถึง 119 ประเทศ ผลการประชุมครั้งนั้นทำให้เกิดแผนปฏิบัติการนานาชาติเกี่ยวกับผู้สูงอายุขึ้น (International Plan of Action on Aging 1982) เพื่อใช้เป็นแผนปฏิบัติการระยะยาวระหว่างประเทศเกี่ยวกับผู้สูงอายุทั่วโลก โดยส่งเสริมให้สังคมเห็นคุณค่าผู้สูงอายุมากขึ้น ต่อมา สมัชชาใหญ่แห่งสหประชาชาติได้มีมติเมื่อวันที่ 14 ธันวาคม พ.ศ. 2533 ให้ถือเอาวันที่ 1 ตุลาคมของทุกปี เป็นวันผู้สูงอายุสากล (International Day for Older Persons) เพื่อปลูกให้ชาวโลกได้ตระหนักถึงคุณค่าและคุณูปการที่ผู้สูงอายุมีต่อสังคม และในปี พ.ศ. 2534 สมัชชาใหญ่แห่งสหประชาชาติได้รับรองสิทธิของผู้สูงอายุ โดยเห็นว่า ผู้สูงอายุสมควรได้รับการเอาใจใส่จากสังคมในด้านต่าง ๆ อย่างน้อย 5 ด้านดังนี้คือ (1) ความเป็นอิสระ (independence) หมายถึง ผู้สูงอายุควรได้รับสิทธิและเสรีภาพขั้นพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ รวมถึงการเคารพในศักดิ์ศรี ความเชื่อ ความต้องการ และความเป็นส่วนตัว (2) การมีส่วนร่วม (participation) ผู้สูงอายุควรมีส่วนร่วมกำหนดและดำเนินการตามนโยบายที่จะมีผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของผู้สูงอายุ (3) การดูแลเอาใจใส่ (care) ผู้สูงอายุควรได้รับการดูแลจากครอบครัวและชุมชน ไม่ถูกแสวงหาประโยชน์ หรือถูกเอารัดเอาเปรียบ (4) ความพึงพอใจในตนเอง (self-fulfillment) ผู้สูงอายุควรมีโอกาสพัฒนาศักยภาพของตนเอง และ (5) ศักดิ์ศรี (dignity) ผู้สูงอายุควรได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นธรรมโดยไม่คำนึงถึงเพศ เชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ ความพิการ หรือสถานะอื่น ๆ และควรได้รับการยกย่องว่ามีคุณค่า ไม่เพียงประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจ แต่ผู้สูงอายุมีส่วนช่วยเกื้อหนุนให้แก่สังคมอีกด้วย

องค์การสหประชาชาติยังได้กำหนดให้ปี พ.ศ. 2542 เป็นปีสากลว่าด้วยผู้สูงอายุ (International Year of Older Persons) โดยใช้หลักในการจัดกิจกรรมคือ “มุ่งสู่สังคมเพื่อคนทุกวัย” (Towards a Society For all Ages) เพื่อลดช่องว่างในสังคม

ระหว่างผู้สูงอายุกับบุคคลวัยอื่น ๆ และในปี พ.ศ. 2544 องค์การสหประชาชาติได้มีมติให้จัดการประชุมสมัชชาโลกว่าด้วยการสูงอายุครั้งที่สอง (The Second World Assembly on Ageing) ณ กรุงแมดริด ประเทศสเปน การประชุมครั้งนี้ได้มีการนำเสนอแผนปฏิบัติการผู้สูงอายุนานาชาติกรุงแมดริด พ.ศ. 2544 (Madrid International Plan of Action on Ageing 2002) สาระสำคัญของแผนนี้มีเป้าหมายให้ผู้สูงอายุมั่นคง มีส่วนร่วม มีสิทธิ และมีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์อย่างเท่าเทียม ซึ่งแผนปฏิบัติการกรุงแมดริดได้ถูกนำมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาผู้สูงอายุของประเทศต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง (United Nations, 2002: 1-8)

สำหรับประเทศไทย เพื่อเป็นการตอบสนองต่อนโยบายขององค์การสหประชาชาติ คณะรัฐมนตรีได้ประกาศปฏิญญาผู้สูงอายุไทย เมื่อวันที่ 23 มีนาคม พ.ศ. 2542 ซึ่งพอจะสรุปใจความสำคัญได้ดังนี้ (1) ผู้สูงอายุต้องได้รับปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่าและศักดิ์ศรี (2) ผู้สูงอายุควรอยู่กับครอบครัวโดยได้รับการดูแลเอาใจใส่ การยอมรับบทบาทของกันและกันระหว่างสมาชิกในครอบครัว (3) ผู้สูงอายุควรได้รับโอกาสในการศึกษาเรียนรู้ และพัฒนาศักยภาพของตนเอง (4) ผู้สูงอายุควรได้ถ่ายทอดความรู้ประสบการณ์ให้สังคม มีโอกาสได้ทำงานที่เหมาะสมกับวัยและตามความสมัครใจ โดยได้รับค่าตอบแทนที่เป็นธรรม (5) ผู้สูงอายุควรมีหลักประกันและสามารถเข้าถึงบริการด้านสุขภาพอนามัยโดยเท่าเทียมกัน (6) ผู้สูงอายุควรมีเครือข่ายช่วยเหลือซึ่งกันและกันในชุมชน (7) รัฐต้องกำหนดนโยบายและแผนด้านผู้สูงอายุ ส่งเสริมและประสานให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง ให้บรรลุผลตามเป้าหมาย (8) รัฐต้องตรากฎหมายพิทักษ์สิทธิคุ้มครองสวัสดิภาพและสวัสดิการผู้สูงอายุ และ (9) รัฐต้องรณรงค์ปลูกฝังค่านิยมให้สังคมตระหนักถึงคุณค่าของผู้สูงอายุตามวัฒนธรรมไทยที่เน้นความกตัญญูและเอื้ออาทรต่อกัน (กองสวัสดิการสงเคราะห์, 2542: 1-11)

นอกจากนี้รัฐบาลไทยยังได้กำหนดแผนระยะยาวสำหรับผู้สูงอายุแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2525-2544) และแผนผู้สูงอายุแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2545-2564) ฉบับปรับปรุง ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2552 โดยแผนผู้สูงอายุแห่งชาติตั้งอยู่บนแนวคิดพื้นฐานโดยมองว่า “ผู้สูงอายุไม่ใช่บุคคลด้อยโอกาสหรือเป็นภาระของสังคม แต่สามารถมีส่วนร่วมเป็นพลังพัฒนาสังคม ผู้สูงอายุจึงควรได้รับการส่งเสริมและเกื้อกูลจากครอบครัว ชุมชน และรัฐ ให้ดำรงชีวิตอยู่อย่างมีคุณค่า มีศักดิ์ศรี

และคงไว้ซึ่งภาวะสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดีให้นานที่สุด ขณะเดียวกันผู้สูงอายุที่ประสบความทุกข์ยาก ต้องได้รับการเกื้อกูลจากครอบครัว ชุมชน สังคม และรัฐอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม” (คณะกรรมการผู้สูงอายุแห่งชาติ, 2553: 29-30)

ปัจจุบันในประเทศไทยมีผู้สนใจศึกษาเรื่องผู้สูงอายุมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นประเด็นทางสังคมวิทยา จิตวิทยา สังคมสงเคราะห์ การบริหารสวัสดิการสังคม ประชากรศาสตร์ คลินิก การแพทย์ การพยาบาล วิทยาศาสตร์ชีวภาพ และกฎหมาย โดยมีแหล่งเงินทุนสนับสนุนการศึกษาวิจัยทั้งในประเทศและต่างประเทศ (กมลชนก ภูมิชาติ และคณะ, 2561: 115-132) อย่างไรก็ตาม ผลงานวิจัยที่สนใจศึกษาศักยภาพของผู้สูงอายุ ยังมีจำนวนไม่มากนัก ประเด็นการยังคุณค่าประโยชน์ของผู้สูงอายุ เป็นเรื่องใหม่ที่สังคมยังไม่ได้ให้ความสนใจเท่าที่ควร

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในกิจกรรมที่แสดงถึงการยังคุณค่าประโยชน์ โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ทำการศึกษาผู้สูงอายุในพื้นที่เกาะบริเวณชายแดน ไทย-มาเลเซีย ซึ่งในการวิจัยนี้หมายถึง ตำบลตันหยงโป ตำบลเจ๊ะบิลัง ตำบลตำมะลัง ตำบลปูลู และตำบลเกาะสาหร่าย ตำบลเหล่านี้อยู่สุดเขตแดนใต้ของประเทศไทยทางด้านฝั่งทะเลอันดามัน จังหวัดสตูล มีพื้นที่ทางทะเลติดต่อกับประเทศมาเลเซีย และมีเรือโดยสาร เช่น ที่ท่าเรือตำมะลัง และท่าเรือเจ๊ะบิลัง สามารถเดินทางระหว่างสตูล-ลังกาวิโดยใช้เวลาเดินทางประมาณ 1 ชั่วโมงเท่านั้น

การวิจัยนี้เลือกพื้นที่เกาะบริเวณชายแดนไทย-มาเลเซียเป็นพื้นที่ศึกษาเนื่องจาก (1) สมาชิกในครัวเรือนของผู้สูงอายุนิยมย้ายถิ่นไปทำงานในประเทศมาเลเซีย ผู้สูงอายุในพื้นที่เกาะบริเวณชายแดนไทย-มาเลเซีย มีแนวโน้มเป็นกลุ่มเสี่ยงที่จะเผชิญปัญหาทั้งด้านจิตวิทยา สังคม และเศรษฐกิจ และ (2) ข้อมูลจากการสอบถามองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่เกาะบริเวณชายแดนไทย-มาเลเซีย เมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. 2561 พบว่า พื้นที่เกาะบริเวณชายแดนไทย-มาเลเซีย มีจำนวนประชากร ประมาณ 25,737 คน เป็นผู้สูงอายุมาราว 2,590 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 10.06 ของจำนวนประชากรทั้งหมด พื้นที่เกาะบริเวณชายแดนไทย-มาเลเซียได้เข้าสู่สังคมสูงอายุ (Aged Society) แล้ว เนื่องจากมีจำนวนผู้สูงอายุมากกว่าร้อยละ 10 ของประชากรทั้งหมด

ประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษาการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในกิจกรรมที่แสดง

ถึงการยังคุณประโยชน์ อาทิ ช่วยลดมายาคติที่สังคมมีต่อผู้สูงอายุ ช่วยจุดประกายให้คนกลุ่มวัยอื่น ๆ มองเห็นศักยภาพของผู้สูงอายุที่ยังคุณประโยชน์ต่อครอบครัว ชุมชน และสังคม จนเกิดการยอมรับและให้โอกาสผู้สูงอายุอย่างเสมอภาคและสมศักดิ์ศรี ช่วยเสริมสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างผู้คนกลุ่มวัยต่าง ๆ และส่งเสริมให้คนทุกวัยสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างเกื้อกูลกัน

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในกิจกรรมที่แสดงถึงการยังคุณประโยชน์

กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทความวิจัยนี้ใช้แนวคิด “ผู้สูงอายุที่ยังคุณประโยชน์” (Productive Ageing) เป็นแนวทางในการกำหนดขอบเขตเนื้อหา แนวคิดนี้ตั้งอยู่บนฐานคิดว่า “ผู้สูงอายุไม่ใช่บุคคลด้อยโอกาสหรือเป็นภาระของสังคม แต่มีศักยภาพ สามารถมีส่วนร่วมเป็นพลังพัฒนาสังคมได้” โดยกิจกรรมที่ยังคุณประโยชน์ของผู้สูงอายุมีความหมายมากกว่าการมีส่วนร่วมทางเศรษฐกิจ หากแต่ยังรวมถึงการทำงานที่ไม่ได้รับค่าตอบแทนซึ่งมีประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่นด้วย แนวคิด “ผู้สูงอายุที่ยังคุณประโยชน์” ประกอบด้วยหลักพื้นฐานที่สำคัญสองประการ คือ (1) หลักมนุษยธรรม (Humanitarian Aspect of Ageing) หมายถึง ผู้สูงอายุควรได้รับความช่วยเหลือตามหลักมนุษยธรรม และความต้องการด้านสุขภาพอนามัย โภชนาการ ที่อยู่อาศัย ครอบครัว สวัสดิการสังคม ความมั่นคงทางรายได้ การจ้างงาน รวมถึงการศึกษา ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็น “สิทธิขั้นพื้นฐาน” (Rights-base) ที่บุคคลทุกกลุ่มวัยพึงได้รับ การเกี่ยงที่จะดูแลผู้สูงอายุ เพราะเหตุแห่งความแตกต่างด้านอายุ จึงเป็นการเลือกปฏิบัติซึ่งสังคมจะกระทำมิได้ และ (2) หลักการพัฒนา (Developmental Aspect of Ageing) หมายถึง ผู้สูงอายุควรได้รับการส่งเสริมบทบาทและการมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม (เล็ก สมบัติ และคณะ, 2554: 10-23)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

กลุ่มสถิติแรงงาน สำนักสถิติเศรษฐกิจและสังคม สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2560: บทสรุปผู้บริหาร) ศึกษาการทำงานของผู้สูงอายุในประเทศไทย พ.ศ. 2560 พบว่ามีจำนวนผู้สูงอายุที่ทำงาน 4.06 ล้านคน (เพศชาย 2.36 ล้านคน และเพศหญิง 1.70 ล้านคน) หรือคิดเป็นร้อยละ 35.8 ของจำนวนผู้สูงอายุทั้งสิ้น 11.35 ล้านคน โดยทำงานเฉลี่ย 40 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ ได้รับค่าจ้างเฉลี่ยต่อเดือนประมาณ 11,600 บาท เมื่อพิจารณาการทำงานของผู้สูงอายุ ตั้งแต่ปี 2556-2560 พบว่า จำนวนผู้สูงอายุที่ทำงานมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นทุกปีจาก 3.45 ล้านคน ในปี 2556 เป็น 4.06 ล้านคน ในปี 2560 ผู้สูงอายุส่วนใหญ่เป็นผู้ปฏิบัติงานที่มีฝีมือด้านเกษตรและประมง ร้อยละ 56.5 รองลงมาเป็นพนักงานบริการและผู้จำหน่ายสินค้า ร้อยละ 19.6 ช่างฝีมือและผู้ปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้อง ร้อยละ 8.6 และผู้ประกอบการอาชีพงานพื้นฐาน ร้อยละ 7.2 ส่วนที่เหลือกระจายอยู่ในอาชีพอื่น ๆ เมื่อพิจารณาสถานภาพการทำงานของผู้สูงอายุที่ทำงานในปี 2560 พบว่า ส่วนใหญ่ประกอบธุรกิจส่วนตัวโดยไม่มีลูกจ้าง ร้อยละ 61.6 รองลงมาช่วยธุรกิจครัวเรือนโดยไม่ได้รับค่าจ้าง ร้อยละ 20.0 เป็นลูกจ้างเอกชน ร้อยละ 12.2 ส่วนที่เหลือเป็นนายจ้าง ลูกจ้างรัฐบาล และการรวมกลุ่ม ร้อยละ 3.8 ร้อยละ 2.2 และร้อยละ 0.2 ตามลำดับ ในบรรดาผู้สูงอายุที่ทำงานนั้น ร้อยละ 88 เป็นแรงงานนอกระบบซึ่งไม่ได้รับความคุ้มครองหรือหลักประกันทางสังคมจากการทำงาน

จุฑารัตน์ แสงทอง (2558: บทคัดย่อ) ศึกษาการเห็นคุณค่าในตนเองของผู้สูงอายุผ่านบทบาทอาสาสมัคร ผลการศึกษาพบว่า ผู้สูงอายุสามารถสร้าง “คุณค่าในตนเอง” ได้ด้วยตนเองผ่านการทำหน้าที่อาสาสมัครเพื่อการสร้างประโยชน์ให้ผู้อื่น ปัจจุบันที่ผู้สูงอายุเข้าสู่การเป็นอาสาสมัคร เช่น การเกษียณอายุราชการ การไม่มีภาระในการเลี้ยงดูบุตร เกิดจากความเหงาเนื่องด้วยคู่สมรสเสียชีวิต บุตรหลานทำงานต่างถิ่น และการต้องการพบปะเพื่อนฝูง ด้วยเหตุผลการเข้ามาที่แตกต่างกัน แต่มีเป้าหมายเหมือนกัน คือ การสร้างความสุขให้ตนเองด้วยการช่วยเหลือผู้อื่น สร้างคุณค่าให้กับตนเอง และเกิดเป็นความภาคภูมิใจในตนเอง ตลอดจนความเสียสละที่ได้กระทำเพื่อการสร้างประโยชน์ต่อสังคม

เอมอร จารุงษ์ (2555: บทคัดย่อ) ศึกษาการพัฒนาทักษะที่จำเป็นในการดำเนินชีวิตเพื่อการเป็นผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จในเขตเมือง มีวัตถุประสงค์เพื่อ

ศึกษาทักษะที่จำเป็นในการดำเนินชีวิตเพื่อการเป็นผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จในเขตเมือง โดยให้ความหมายผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จในเขตเมือง หมายถึง สุขภาพที่ดี มีความคิด มีรายได้พอเพียง มีความสุขใจ ครอบครัวมีความเข้าใจ เข้าร่วมกิจกรรม เป็นที่ยอมรับของสังคม ช่วยเหลือสังคม รู้เท่าทันคน สนใจติดตามข่าวสารสถานการณ์รอบตัว ปรับตัวได้ดี และมีระเบียบวินัย ผลการศึกษาพบว่า ทักษะที่จำเป็นในการดำเนินชีวิตเพื่อการเป็นผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จในเขตเมือง ประกอบด้วย 5 ด้าน ได้แก่ ทักษะที่จำเป็นด้านเศรษฐกิจ ทักษะที่จำเป็นด้านสุขภาพ ทักษะที่จำเป็นด้านสติปัญญาและจิตใจ ทักษะที่จำเป็นด้านสังคมและการมีปฏิสัมพันธ์ และทักษะด้านจิตวิญญาณ

โดยสรุป ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า ผู้สูงอายุจำนวนมากยังคงมีศักยภาพ และสามารถมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่ยังคุณประโยชน์ โดยกิจกรรมที่ยังคุณประโยชน์ของผู้สูงอายุมีความหมายมากกว่าการมีส่วนร่วมทางเศรษฐกิจ หากแต่ยังรวมถึงการทำงานที่ไม่ได้รับค่าตอบแทนซึ่งมีประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่นด้วย

ระเบียบวิธีวิจัย

บทความวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลโดยการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์เจาะลึก เริ่มทำการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ตั้งแต่เดือนตุลาคม พ.ศ. 2559 ระยะเวลาในการทำงานภาคสนาม รวมทั้งสิ้น 24 เดือน ผู้ให้ข้อมูลหลัก จำนวน 60 คน ทั้งหมดเป็นคนไทยซึ่งมีอายุตั้งแต่หกสิบปีบริบูรณ์ขึ้นไป อาศัยอยู่ในพื้นที่เกาะบริเวณชายแดนไทย-มาเลเซีย ได้แก่ ตำบลตันหยงโป (12 คน) ตำบลเจ๊ะบิลัง (12 คน) ตำบลเกาะสาหร่าย (12 คน) ตำบลตำมะลัง (12 คน) และตำบลปูยู (12 คน) ผู้ให้ข้อมูลหลักทั้งหมดนับถือศาสนาอิสลาม มีสุขภาพทางกายดี เช่น ไม่เป็นผู้ป่วยติดเตียง หรือทุพพลภาพ สำหรับการเปิดเผยตัวตนของผู้ให้ข้อมูลหลักนั้นได้รับอนุญาตจากผู้ให้ข้อมูลหลักแล้ว อย่างไรก็ตาม ชื่อที่ปรากฏในบทความวิจัยนี้เป็นนามสมมติ

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังเก็บข้อมูลจากสมาชิกในครัวเรือนของผู้สูงอายุ อาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้าน (อสม.) องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) และโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล (รพ.สต.) เพื่อใช้เป็นข้อมูลประกอบในการทำความเข้าใจการ

ยังคงประโยชน์ของผู้สูงอายุในพื้นที่เกาะบริเวณชายแดนไทย-มาเลเซียด้วย

ตัวอย่างภูมิหลังและคำสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก

นายอาบุญบากาก อายุ 64 ปี

ปีะอาบุญ จบการศึกษาชั้น ป.4 แต่เดิมปีะอาบุญทำประมง จับปลากินเองบ้าง ขายเองบ้างตามตลาดหรือขายส่งให้แก่พ่อค้าที่มารับซื้อปลาในหมู่บ้าน ปัจจุบันปีะอาบุญรับจ้างผูกอวนอยู่กับบ้าน และเลี้ยงหลาน ลูกคนที่ 2 ของปีะอาบุญทำงานอยู่ที่มาเลเซียและได้แต่งงานกับชาวมาเลเซีย ลูกสาวจะกลับมาเยี่ยมบ้านปีละครั้ง แต่จะส่งเงินมาให้ใช้ทุกเดือนเพื่อเป็นค่าเลี้ยงดูลูกที่ฝากอยู่กับปีะอาบุญ

นางย๊ะ อายุ 67 ปี

ก๊ะมีย๊ะ จบการศึกษาชั้น ป.4 มีบุตร 5 คน เป็นบุตรชาย 3 คน บุตรสาว 2 คน โดยบุตรสาวทั้งสองคนอาศัยอยู่กับก๊ะมีย๊ะ ในขณะที่บุตรชายทั้งหมดย้ายถิ่นไปทำงานเป็นลูกจ้างร้านขายของในเมืองปีนัง ประเทศมาเลเซีย ย้ายไปได้ราว 5-6 ปี แล้ว บุตรชายส่งเงินกลับมาช่วยเหลือพ่อแม่ทางบ้านบ้าง ประมาณเดือนละ 2,000-3,000 บาท แต่บางเดือนก็ขาดส่ง ก๊ะมีย๊ะยังมีรายได้จากการขับรถสามล้อเครื่อง ฟุ้งข้าง บริการนักท่องเที่ยว รายได้ประมาณวันละ 200 บาท บางครั้งก็ให้บริการฟรี เช่น เวลา อปท. มีงานหรือเทศกาล ก๊ะมีย๊ะชอบเข้าร่วมกิจกรรมที่ทาง อปท. และ รพ.สต. จัดขึ้น รู้สึกสนุกและมีเพื่อนมาก สามียของก๊ะมีย๊ะเป็นชาวประมง ออกเรือหาปลากินเอง และยังรับจ้างซ่อมอวนอยู่กับบ้าน รายได้ไม่มากนัก และช่วงฤดูมรสุม ออกทะเลไม่ได้

นายหมด อายุ 76 ปี

บังหมด จบการศึกษาชั้น ป.4 อาศัยอยู่กับภรรยา มีลูกด้วยกัน 6 คน เป็นหญิง 5 คน ชาย 1 คน บุตรสาวคนหนึ่งย้ายถิ่นไปทำงานเปิดร้านขายของที่เกาะลังกาวี ย้ายไปเมื่อประมาณ 2-3 ปีที่แล้ว จะกลับมาเยี่ยมพ่อแม่ประมาณหนึ่งหรือสองเดือนต่อครั้ง และส่งเงินมาช่วยทางบ้านบ้าง บังหมดกับภรรยา ชอบช่วยงานมัสยิด ปลุกผักสวนครัวรอบบ้านและเลี้ยงสัตว์เล็ก ๆ น้อย ๆ บังหมดกับภร่ายายังมีรายได้จากการทำตะกั่วอวนกุ้งขาย โดยจะละลายเหล็กที่รับซื้อมาจากร้านขายของเก่า นำมาละลายกับไฟแล้วหยดลงไปในแป้นพิมพ์ ตะกั่วอวนกุ้งสามารถขายให้กับชาวประมง กิโลกรัมละ 100 บาท

นางข้าว อายุ 86 ปี

มะข้าว มีลูก 8 คน ปัจจุบันอาศัยอยู่กับลูกสาว มะข้าวมีรายได้จากเงินสวัสดิการผู้สูงอายุและเงินจากลูกหลานในทุก ๆ เดือน ลูกสาวคนที่ 7 ย้ายถิ่นไปทำงานเป็นแม่ครัวที่ประเทศมาเลเซียได้ราว 25 ปีแล้ว แต่จะกลับมาต่ออายุหนังสือเดินทางทุกเดือน และในวันที่กลับมาไทยก็จะให้เงินกับญาติพี่น้องเสมอ สุขภาพร่างกายของมะข้าวยังแข็งแรงและสามารถช่วยเหลือตัวเองได้ มะข้าวชอบเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน ชอบช่วยงานชุมชน โดยเฉพาะกิจกรรมทางศาสนา การเข้าร่วมกิจกรรมทำให้มะข้าวสามารถอ่านหนังสือได้มากขึ้น มีความรู้เกี่ยวกับเรื่องศาสนามากขึ้น สามารถเผยแผ่ศาสนาให้ลูกหลานได้

นางรอสาละ อายุ 61 ปี

มะละ อาศัยอยู่กับสามี ลูกไปทำงานร้านอาหารที่ประเทศมาเลเซีย ไปทำอยู่ได้ 5 ปีแล้ว ลูกจะกลับมาบ้านเดือนละครั้ง มาครั้งละไม่กี่วัน เงินเขาก็ให้บ้างนิดหน่อยไม่ได้ให้ทุกเดือน เดือนไหนเขาเหลือเขาก็ให้บ้าง มะทำงานได้อยู่ ไม่ต้องรอพึ่งเขามาก มะทำขนมขายทุกวัน ขนมหวานขนมพื้นบ้านทั่วไปที่คนแก่จะทำได้และชาวบ้านซื้อกินได้ง่าย ทำขนมขายกำไรก็ถือว่าเยอะแต่ก็พอได้ซื้อกับข้าวกินกับปะทุกวัน ได้วันละ 100-200 บาทก็เพียงพอแล้ว กิจกรรมในชุมชนที่เขาจัดขึ้นก็ให้ความร่วมมือหมด ถ้าเขาแจ้งมา มะก็ไปกันกับปะ ไม่ได้ติดงานอะไรและยังแข็งแรงอยู่ได้พบปะเพื่อนบ้านด้วย

ผลการศึกษา

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในกิจกรรมที่แสดงถึงการยังคุณค่าประโยชน์ ผลการวิจัยพบว่า ผู้สูงอายุในพื้นที่เกาะบริเวณชายแดนไทย-มาเลเซีย มีส่วนร่วมในกิจกรรมที่แสดงถึงการยังคุณค่าประโยชน์ ซึ่งสามารถจำแนกกิจกรรมได้ 2 ประเภทคือ

1. กิจกรรมเชิงธุรกิจ

กิจกรรมเชิงธุรกิจ ในการวิจัยนี้หมายถึง การทำงานหรือกิจกรรมใด ๆ ตามความชอบหรือความถนัดของผู้สูงอายุ ทั้งที่ทำเป็นบางเวลาหรือเต็มเวลา โดยได้รับค่าตอบแทนเป็นเงินเพื่อใช้จ่ายในการดำรงชีวิต โดยค่าตอบแทนที่ได้รับอาจเป็นทั้ง

เงินรายได้ประจำและรายได้ไม่ประจำ ได้รับเงินเป็นงวดเป็นรายปีหรือเป็นครั้งคราวก็ได้

กิจกรรมเชิงธุรกิจของผู้สูงอายุในพื้นที่เกาะบริเวณชายแดนไทย-มาเลเซียที่สำคัญได้แก่

1.1 กิจกรรมเกี่ยวกับประมงชายฝั่ง

ประมงชายฝั่งเป็นวิถีชุมชนและอาชีพดั้งเดิมของคนในพื้นที่เกาะบริเวณชายแดนไทย-มาเลเซีย การมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในกิจกรรมเกี่ยวกับประมงชายฝั่งนั้น ผู้สูงอายุนิยมทำกันเป็นงานส่วนตัวหรือในครัวเรือน เช่น เก็บหอยนางรมขายรายได้ประมาณวันละ 200-300 บาท รับจ้างแกะหอยกะพง โดยไปรับมาที่บ้าน อัตราค่าตอบแทนที่ได้รับประมาณกิโลกรัมละ 10 บาท สามารถสร้างรายได้ให้ผู้สูงอายุได้ราววันละ 100 บาท ส่วนผู้สูงอายุชายที่ยังคงทำงานอยู่นั้น ส่วนใหญ่ยังคงอาชีพเดิมคือ ทำประมงชายฝั่ง อาศัยเครื่องมือจับสัตว์น้ำอย่างง่ายที่ประกอบขึ้นเอง มีเรือเองเป็นเรือหางยาวขนาดเล็ก บางคนเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในกระชัง บางคนหันมารับจ้างซ่อมมอเตอร์หรือแห ทำเครื่องมือจับสัตว์น้ำอยู่กับบ้านแทน รายได้ไม่แน่นอน ขึ้นอยู่กับความสามารถจับหรือขายได้ในแต่ละวัน

1.2 วิสาหกิจเกี่ยวกับการผลิตและจำหน่ายสินค้าชุมชน

สินค้าชุมชนในพื้นที่เกาะบริเวณชายแดนไทย-มาเลเซีย เช่น สินค้าทะเลแปรรูป ได้แก่ ปลาเค็ม ปลาแห้ง กุ้งแห้ง กุ้งหวาน กะปิ ฯลฯ สินค้าหัตถกรรมและเกษตรแปรรูป เช่น การสานหมวกหรือตะกร้า การมวนบุหรี่ใบจาก ฯลฯ นอกจากนี้ยังมีสินค้าประเภทอาหารและเครื่องดื่ม เช่น น้ำปลาหวาน น้ำบูดูข้าวยา โรตีสานชักขนมผูกรักใส่ปลา ฯลฯ วิสาหกิจเหล่านี้เน้นจำหน่ายในตลาดเป็นหลัก

วิสาหกิจเกี่ยวกับการผลิตและจำหน่ายสินค้าชุมชน ผู้สูงอายุส่วนหนึ่งทำเป็นงานส่วนตัว บ้างทำเป็นวิสาหกิจในครัวเรือน และบ้างทำเป็นวิสาหกิจชุมชน ในกรณีที่มีการรวมกลุ่มกันจัดตั้งเป็นวิสาหกิจชุมชน กลุ่มวิสาหกิจชุมชนบางแห่งใช้วิธีร่วมกันผลิตและร่วมกันจำหน่าย บางแห่งกระจายกันผลิตแล้วร่วมกันจำหน่าย บางแห่งทำกันแบบผสมผสานหลายลักษณะ กลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่มีการจดทะเบียนกับหน่วยงานราชการ เช่น สำนักงานพัฒนาชุมชน หรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ก็มักจะได้รับ การสนับสนุนทั้งด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์สู่มาตรฐาน การพัฒนาบรรจุภัณฑ์ ฉลาก และตราสินค้า ตลอดจนการส่งเสริมช่องทางการขาย นอกจากนี้กลุ่มวิสาหกิจ

ชุมชนยังสามารถยกระดับความร่วมมือมาสู่การสร้างระบบสวัสดิการด้วย เช่น การจัดตั้งกองทุนเงินออม กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ เป็นต้น ฉะนั้น ผู้สูงอายุที่มีส่วนร่วมในกลุ่มวิสาหกิจชุมชน จะมีกลไกของกลุ่มช่วยส่งเสริมชีวิตทางสังคมและการทำงานมากกว่าผู้สูงอายุที่ทำเป็นงานส่วนตัวหรือทำกันในครัวเรือน

1.3 วิสาหกิจท่องเที่ยวชุมชน

พื้นที่เกาะบริเวณชายแดนไทย-มาเลเซีย มีแหล่งท่องเที่ยวสวยงามมากมาย เป็นที่นิยมของนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ การมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในวิสาหกิจท่องเที่ยวชุมชน เช่น การรับจ้างขับเรือและสามล้อเครื่องพ่วงข้าง (ซาเล้ง) ให้นักท่องเที่ยว การปรับบ้านเป็นที่พักนักท่องเที่ยว (home stay) การขายอาหารและสินค้าของที่ระลึกให้กับให้นักท่องเที่ยว ฯลฯ ผู้สูงอายุบางคนยังได้รับค่าตอบแทนจากการเป็นวิทยากรให้กับศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาชุมชน เช่น เป็นวิทยากรสาธิตการสานจาก การทำกะปิ ฯลฯ ให้กับกลุ่มนักเรียนนักศึกษาหรือนักท่องเที่ยวที่สนใจศึกษาดูงาน

วิสาหกิจท่องเที่ยวชุมชนในพื้นที่เกาะบริเวณชายแดนไทย-มาเลเซีย มีหลายระดับ ทั้งระดับชุมชน และเครือข่ายระหว่างชุมชนในตำบลเดียวกันหรือระหว่างตำบล การวิจัยนี้พบพัฒนาการด้านอาชีพและการทำงานของผู้สูงอายุที่น่าสนใจประการหนึ่งคือ ก่อนที่ผู้สูงอายุจะมีส่วนร่วมในวิสาหกิจท่องเที่ยวชุมชน ผู้สูงอายุส่วนใหญ่เป็นชาวประมงมาก่อน ด้วยความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลและป่าชายเลน ทำให้ชาวประมงหลายกลุ่มวัยในหมู่บ้านมีการรวมตัวกันเป็นประมงอาสาหรือกลุ่มอนุรักษ์ ทำงานขับเคลื่อนเรื่องการป้องกันและฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลและป่าชายเลน เพื่อความมั่นคงทางอาหารและความยั่งยืนของอาชีพประมง โดยกลุ่มอนุรักษ์เหล่านี้พยายามสร้างกติกาให้เป็นของทุกคน และพัฒนากติกาไปสู่การทำข้อบัญญัติท้องถิ่น กลุ่มอนุรักษ์จึงทำงานเชื่อมโยงกับหน่วยงานราชการและการเมืองท้องถิ่นด้วย และเป็นแกนหลักสำคัญที่ผลักดันให้เกิดการจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนในเวลาต่อมา จึงไม่น่าแปลกใจที่วิสาหกิจท่องเที่ยวชุมชนในพื้นที่เกาะบริเวณชายแดนไทย-มาเลเซียจะมีลักษณะเด่นคือ เป็นการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และเครือข่ายกลุ่มอนุรักษ์ก็มักจะเชื่อมโยงเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายวิสาหกิจท่องเที่ยวชุมชนด้วย

ที่ผ่านมา การขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชนฐานรากของทางราชการ เช่น โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (One Tambon One Product: OTOP) โครงการหมู่บ้านอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ (Creative Industrial Village: CIV) โครงการหมู่บ้าน OTOP เพื่อการท่องเที่ยว (OTOP Village) และโครงการชุมชนท่องเที่ยวโอท็อป นวัตกรรมได้ส่งผลให้สาขากิจเกี่ยวกับประมงชายฝั่ง การผลิตและจำหน่ายสินค้าชุมชน และการท่องเที่ยวชุมชน เป็นเครือข่ายเชื่อมโยงเกื้อหนุนกัน กล่าวคือ ใช้การท่องเที่ยว เป็นเครื่องมือดึงดูดนักท่องเที่ยวเข้าสู่ชุมชน ทำการท่องเที่ยวธรรมชาติและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เยี่ยมชมวิถีประมงพื้นบ้าน รับประทานอาหารทะเลสด ๆ ศึกษาฐานศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น และซื้อสินค้าชุมชนเป็นของฝาก ด้วยเหตุนี้สาขากิจต่าง ๆ ในชุมชนจึงเชื่อมโยงและเกื้อกูลกัน

1.4 กิจกรรมเชิงธุรกิจอื่น ๆ

ผู้สูงอายุส่วนหนึ่งยังมีส่วนร่วมในกิจกรรมเชิงธุรกิจอื่น ๆ เช่น เปิดร้านขายของชำ ขายอาหาร แยกขยะขาย ทำสวนมะพร้าว สวนยาง สวนปาล์ม การปลูกพืชหมุนเวียน และเลี้ยงสัตว์ ฯลฯ

โดยสรุป การมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในกิจกรรมเชิงธุรกิจ หมายถึง การทำงานหรือกิจกรรมใด ๆ ตามความชอบหรือความถนัดของผู้สูงอายุ ทั้งที่ทำเป็นบางเวลาหรือเต็มเวลา โดยได้รับค่าตอบแทนเป็นเงินเพื่อใช้จ่ายในการดำรงชีวิต โดยค่าตอบแทนที่ได้รับอาจเป็นทั้งเงินรายได้ประจำและรายได้ไม่ประจำ ได้รับเงินเป็นงวดเป็นรายปีหรือเป็นครั้งคราวก็ได้ กิจกรรมเชิงธุรกิจของผู้สูงอายุมีลักษณะสำคัญ เช่น (1) เป็นการทำงานส่วนตัว หรือมีส่วนร่วมในวิสาหกิจครัวเรือน หรือวิสาหกิจชุมชน โดยผู้สูงอายุในครัวเรือนหนึ่ง ๆ อาจเกี่ยวข้องกับวิสาหกิจได้มากกว่าหนึ่งประเภท (2) กิจกรรมเชิงธุรกิจไม่ว่าจะเป็นการทำประมงชายฝั่ง การผลิตและจำหน่ายสินค้าชุมชน การท่องเที่ยวชุมชน และอื่น ๆ เป็นการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้รับถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น และใช้ทักษะ ประสบการณ์ ซึ่งสะสมอยู่ในตัวผู้สูงอายุ โดยงานที่ทำส่วนใหญ่มีลักษณะสอดคล้องกับสมรรถนะทางร่างกายของผู้สูงอายุ ไม่เน้นการแข่งขันทางธุรกิจ หรือการขยายงานที่เกินความสามารถ แต่เน้นรายได้แบบพอเพียง พอเลี้ยงตัวเองและแบ่งเบาภาระครอบครัว

2. กิจกรรมบริการ

กิจกรรมบริการในการวิจัยนี้หมายถึง การทำงานหรือกิจกรรมใด ๆ ตามความชอบ

หรือความถนัดของผู้สูงอายุ ซึ่งผู้สูงอายุกระทำเพื่อประโยชน์ต่อบุคคล กลุ่มบุคคล และ/หรือ ส่วนรวม โดยไม่ได้มุ่งหวังค่าตอบแทนเป็นเงินรายได้เพื่อการยังชีพ

กิจกรรมบริการของผู้สูงอายุในพื้นที่เกาะบริเวณชายแดนไทย-มาเลเซีย ที่สำคัญได้แก่

2.1 กิจกรรมบริการเพื่อประโยชน์ของครอบครัว

การมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในกิจกรรมบริการเพื่อครอบครัว เช่น การทำอาหาร การทำความสะอาดบ้าน ซักผ้ารีดผ้า และเลี้ยงหลาน บางกรณียังรวมถึงการทำนาเพื่อการบริโภคในครัวเรือน การปลูกพืชผักสวนครัวและเลี้ยงสัตว์เพื่อการบริโภคในครัวเรือน การช่วยกิจการของลูกหลานโดยไม่ได้รับค่าตอบแทน เป็นต้น

2.2 กิจกรรมบริการเพื่อประโยชน์ของชุมชน

การมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในกิจกรรมบริการเพื่อชุมชน เช่น การเป็นผู้นำชุมชน การเป็นแกนนำในชมรมผู้สูงอายุ การทำงานจิตอาสา หรืออาสาสมัครต่าง ๆ การวิจัยนี้พบว่า ผู้สูงอายุที่มีส่วนร่วมในกิจกรรมบริการเพื่อชุมชนมักเป็นผู้สูงอายุที่มีลักษณะเป็นผู้นำ

กิจกรรมบริการเพื่อชุมชนที่โดดเด่นในพื้นที่เกาะบริเวณชายแดนไทย-มาเลเซีย ได้แก่ กลุ่มประมงอาสาหรือกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและป่าชายเลน ซึ่งเป็นการทำงานร่วมกันของคนหลายกลุ่มวัย ทั้งนี้เนื่องจากวิถีชุมชนมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับทะเลและป่าชายเลน อาชีพดั้งเดิมของผู้สูงอายุมีความเกี่ยวเนื่องกับการทำประมงชายฝั่ง ผู้สูงอายุจำนวนไม่น้อยจึงมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนงานอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติมาตั้งแต่ก่อนเข้าสู่วัยสูงอายุ ตัวอย่างการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในงานอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและแก้ปัญหาชุมชน เช่น การมีส่วนร่วมต่อสู้เรียกร้องความเป็นธรรมกรณีปัญหาข้อพิพาทเรื่องที่ดินของเครือข่ายชาวเลบนเกาะหลีเป๊ะ การมีส่วนร่วมหาทางออกกรณีพื้นที่ทำกินของชาวบ้านทับซ้อนกับพื้นที่ป่าชายเลน การจัดการขยะบนเกาะ การมีส่วนร่วมเคลื่อนไหวต่อต้านโครงการทำเรื่อน้ำลึกปากบารา การมีส่วนร่วมเรียกร้องมาตรการควบคุมพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวที่ส่งผลกระทบต่อธรรมชาติ การสร้างจิตสำนึกและมีส่วนร่วมจัดระเบียบในการดูแลทะเลและป่าชายเลน การเตรียมแผนรับมือภัยพิบัติ ฯลฯ

นอกจากการมีส่วนร่วมในงานอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติแล้ว ผู้สูงอายุจำนวนหนึ่งยังมีส่วนร่วมในการทำงานจิตอาสาให้กับกลุ่มทางสังคมอื่น ๆ ด้วย เช่น

ชมรมผู้สูงอายุ คณะกรรมการกองทุนแม่ของแผ่นดิน คณะกรรมการมัสยิด คณะกรรมการสภาองค์กรชุมชน เป็นต้น

2.3 กิจกรรมทางศาสนาหรือที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มทางศาสนา

การวิจัยนี้พบว่า ผู้สูงอายุและประชากรในพื้นที่เกาะบริเวณชายแดนไทย-มาเลเซีย ส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม ผู้สูงอายุส่วนใหญ่นอกจากจะมีความผูกพันกับระบบเครือญาติแล้ว ยังคงยึดมั่นในหลักศรัทธาและหลักปฏิบัติของศาสนาอิสลาม การมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในกิจกรรมทางศาสนาหรือที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มทางศาสนา เช่น การมีส่วนร่วมในเทศกาลงานบุญในรอบปีปฏิทินของอิสลาม โดยมีมติจัดทำหน้าที่เป็นศูนย์รวมหรือศูนย์กลางของชุมชน มัสยิดหลายแห่งในพื้นที่เกาะบริเวณชายแดนไทย-มาเลเซีย มีการจัดตั้งคณะกรรมการฝ่ายกิจการสตรีและผู้สูงอายุขึ้น เช่น การรวมตัวกันของสตรีและผู้สูงอายุเป็น “กลุ่มมุสลิมะห์” ตามมัสยิดต่าง ๆ มีวัตถุประสงค์เพื่อสนับสนุนให้สตรีและผู้สูงอายุมีส่วนร่วมเป็นพลังพัฒนาสังคม การมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในกิจกรรมของกลุ่มมุสลิมะห์ เช่น การเรียนหลักคำสอนในคัมภีร์อัลกุรอาน การฝึกเขียนชื่อ-สกุลของตนเองเป็นภาษาไทย การจัดเทศกาลวันฮารีรายอ การจัดงานกินน้ำชาเพื่อการกุศล เช่น การระดมทุนเพื่อสร้างศาสนสถาน โรงเรียน หรือช่วยบรรเทาความเดือดร้อนเฉพาะบุคคล เป็นต้น การมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในกิจกรรมทางศาสนานอกจากจะช่วยพัฒนาด้านจิตใจ จิตวิญญาณ และสังคมแล้ว การผูกพันตัวกับกลุ่มทางศาสนายังช่วยสร้างบรรยากาศอบอุ่นและเกื้อกูลกันอย่างเป็นครอบครัวให้กับผู้สูงอายุที่สมาชิกในครัวเรือนย้ายถิ่นไปทำงานในประเทศมาเลเซียด้วย

โดยสรุป การมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในกิจกรรมบริการ หมายถึง การทำงานหรือกิจกรรมใด ๆ ตามความชอบหรือความถนัดของผู้สูงอายุ ซึ่งผู้สูงอายุกระทำเพื่อประโยชน์ต่อบุคคล กลุ่มบุคคล และ/หรือ ส่วนรวม โดยไม่ได้เน้นมุ่งหวังค่าตอบแทนเป็นเงินรายได้เพื่อการยังชีพ ผลการวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่า การยังชีพประโยชน์ของผู้สูงอายุไม่ได้มีขอบเขตเพียงการทำงานที่สร้างรายได้เท่านั้น แต่คุณค่าของผู้สูงอายุยังหมายรวมถึงการทำประโยชน์เพื่อครอบครัว ชุมชน และการศาสนาด้วย ผู้สูงอายุในครัวเรือนหนึ่ง ๆ อาจเกี่ยวข้องกับกิจกรรมบริการได้มากกว่าหนึ่งประเภท

สรุปผลการศึกษา

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในกิจกรรมที่แสดงถึงการยังคุณค่าประโยชน์ ผลการวิจัยพบว่า ผู้สูงอายุในพื้นที่เกาะบริเวณชายแดนไทย-มาเลเซีย มีส่วนร่วมในกิจกรรมที่แสดงถึงการยังคุณค่าประโยชน์ ซึ่งสามารถจำแนกกิจกรรมได้ 2 ประเภทคือ (1) กิจกรรมเชิงธุรกิจ ที่สำคัญได้แก่ กิจกรรมเกี่ยวกับประมงชายฝั่ง การผลิตและจำหน่ายสินค้าชุมชน และการท่องเที่ยวชุมชน และ (2) กิจกรรมบริการ ที่สำคัญได้แก่ กิจกรรมบริการเพื่อครอบครัว ชุมชน และการศาสนา กิจกรรมที่แสดงถึงการยังคุณค่าประโยชน์ของผู้สูงอายุดังกล่าวมีลักษณะเป็นการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้รับถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น ตลอดจนใช้ชุดประสบการณ์ ทักษะที่สะสมอยู่ในตัวผู้สูงอายุ เพื่อยังคุณค่าประโยชน์ต่อตนเอง ครอบครัว และสังคม กิจกรรมที่ผู้สูงอายุมีส่วนร่วมมีลักษณะสอดคล้องกับสมรรถนะทางร่างกายของผู้สูงอายุ ไม่เน้นการขยายงานที่เกินความสามารถ แต่เน้นความเป็นอยู่แบบพอเพียง พอเลี้ยงตัวเองหรือพึ่งพิงตนเองได้

อภิปรายผล

ข้อค้นพบที่ได้สะท้อนให้เห็นว่า ผู้สูงอายุมีศักยภาพ สามารถใช้ศักยภาพมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่ยังคุณค่าประโยชน์ต่อตนเอง ครอบครัว และสังคมได้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด “ผู้สูงอายุที่ยังคุณค่าประโยชน์” (Productive Ageing) ซึ่งยึด “คน” เป็นศูนย์กลางของการพัฒนา และให้ความสำคัญกับความมั่นคงของมนุษย์ โดยคำว่า “ผู้สูงอายุที่ยังคุณค่าประโยชน์” โดยสรุปแล้วหมายถึง ผู้สูงอายุที่มีความสามารถในการผลิตหรือบริการ แม้ว่าผลผลิตหรือบริการที่ได้นั้น ผู้สูงอายุอาจได้รับผลตอบแทนเป็นตัวเงินหรือไม่ก็ตาม แนวคิดผู้สูงอายุที่ยังคุณค่าประโยชน์ได้รับการพัฒนาขึ้นเพื่อแก้ปัญหามายาคติที่สังคมมักมีต่อผู้สูงอายุ และเป็นแนวคิดที่เน้นการนำศักยภาพของผู้สูงอายุมานำใช้ประโยชน์ เพื่อส่งเสริมให้ผู้สูงอายุสามารถดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างมีศักดิ์ศรี

นักวิจัยอภิปรายว่า เงื่อนไขหรือปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในกิจกรรมที่ยังคุณค่าประโยชน์ มีดังนี้

1. ปัจจัยด้านสุขภาพร่างกายของผู้สูงอายุ ผู้สูงอายุในบทความวิจัยนี้มีสุขภาพ

ทางกายดี เช่น ไม่เป็นผู้ป่วยติดเตียง หรือทุพพลภาพ ผู้สูงอายุที่ยังคุณประโยชน์ จำเป็นต้องรักษาสุขภาพความแข็งแรงของร่างกายให้เอื้อต่อชีวิตทางสังคมและการทำงานของผู้สูงอายุ

2. ปัจจัยด้านทัศนคติของผู้สูงอายุ ผู้สูงอายุในบทความวิจัยนี้ยอมรับการเปลี่ยนแปลงทางร่างกาย แต่ไม่ได้มองว่าเป็นข้อจำกัดต่อชีวิตทางสังคมและการทำงานที่ยังคุณประโยชน์ให้กับตนเอง ครอบครัว และชุมชน ผู้สูงอายุที่ยังคุณประโยชน์ จะต้องเห็นคุณค่าในตนเอง เชื่อมั่นในศักยภาพของตนที่สามารถเป็นพลังร่วมพัฒนาสังคมได้

3. ปัจจัยด้านครอบครัวของผู้สูงอายุ ผู้สูงอายุในบทความวิจัยนี้ส่วนใหญ่มีสมาชิกในครัวเรือนย้ายถิ่นไปทำงานในประเทศมาเลเซีย การมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่ยังคุณประโยชน์ช่วยเติมเต็มความมั่นคงในชีวิตของผู้สูงอายุทั้งด้านจิตใจ สังคม และเศรษฐกิจ

4. ปัจจัยด้านสังคมวัฒนธรรม ในการวิจัยนี้พบว่า กิจกรรมเชิงธุรกิจและกิจกรรมบริการของผู้สูงอายุหลายครั้งเป็นการทำงานร่วมกันกับคนหลายกลุ่มวัย หากสังคมเข้าใจและยอมรับศักยภาพของผู้สูงอายุ ค่านิยมของสังคมให้เกียรติและเห็นคุณค่า ผู้สูงอายุ สังคมและวัฒนธรรมในลักษณะนี้ย่อมส่งเสริมชีวิตทางสังคมและการทำงานของผู้สูงอายุ

5. ปัจจัยด้านเครือข่ายทางสังคมของผู้สูงอายุ อำนาจทางสังคมของผู้สูงอายุ โดยพื้นฐานแล้วเกิดได้จากการรวมกลุ่มและการสร้างเครือข่าย ในการวิจัยนี้ ผู้สูงอายุมีการรวมกลุ่ม เช่น ชมรมผู้สูงอายุ หรือเป็นสมาชิกในกลุ่ม เช่น กลุ่มวิสาหกิจ กลุ่มประมงอาสา เป็นต้น กลุ่มเหล่านี้มักมีเครือข่ายที่เชื่อมโยงกับหน่วยงานราชการ หรือท้องถิ่น การรวมกลุ่มผู้สูงอายุและการสร้างเครือข่ายผู้สูงอายุ ย่อมมีพลังและโอกาสในการเรียกร้องการแก้ไขปัญหาตามความต้องการของผู้สูงอายุ

6. ปัจจัยด้านนโยบายการพัฒนาและโครงการที่เข้าไปขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชนในท้องถิ่น นโยบายการพัฒนาที่ยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเน้นความเป็นอยู่แบบพึ่งตนเองได้ ช่วยส่งเสริมให้ผู้สูงอายุเน้นความเป็นอยู่แบบพอเพียง ไม่เน้นการขยายงานที่เกินความสามารถหรือเกินสมรรถนะทางร่างกายของตนเอง ในขณะที่โครงการขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชนฐานราก เช่น โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ โครงการหมู่บ้านอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ โครงการหมู่บ้าน OTOP

เพื่อการท่องเที่ยว โครงการชุมชนท่องเที่ยวโอทอปนวัตกรรม ฯลฯ ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมชนบท โดยเปลี่ยนระบบการผลิตเป็นการผลิตเพื่อการจำหน่ายที่ต้องพึ่งพิง “ตลาด” มากขึ้น แต่ตลาดในขณะนี้ เน้นตลาดภายในที่เข้มแข็ง ซึ่งมุ่งตอบสนองความต้องการของคนในพื้นที่ (อรรถจักร สัตยานุรักษ์, 2559: 67-68) ในงานวิจัยนี้ผู้สูงอายุจำนวนมากได้เปลี่ยนหรือเพิ่มสถานภาพจากชาวประมง ชาวบ้านธรรมดา ผู้การเป็น “ผู้ประกอบการ” (entrepreneur) ในระบบเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Creative Economy) ซึ่งเน้นส่งเสริมการประกอบการที่ดึงเสน่ห์แห่งภูมิปัญญา วิถีชีวิต และวัฒนธรรม ซึ่งผู้สูงอายุคุ้นเคยเป็นอย่างดี มาใช้เป็นฐานในการสร้างรายได้และกระจายรายได้ภายในชุมชน สิ่งนี้ช่วยเพิ่มโอกาสในกิจกรรมเชิงธุรกิจและกิจกรรมบริการให้กับผู้สูงอายุ

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์เชิงแผนและนโยบาย มีดังนี้

1. เนื่องจากแนวคิดการยังคุณค่าประโยชน์ของผู้สูงอายุเป็นเรื่องใหม่ที่สังคมส่วนใหญ่ยังไม่ตระหนักและยังไม่ให้ความสนใจเท่าที่ควร และอาจจะยังมีความเข้าใจต่อเรื่องการยังคุณค่าประโยชน์ของผู้สูงอายุที่แตกต่างกัน ดังนั้นในระดับนโยบาย ควรกำหนดแนวทางการสร้างความรู้ความเข้าใจต่อคุณลักษณะการยังคุณค่าประโยชน์ของผู้สูงอายุทั้งในเชิงธุรกิจและเชิงบริการให้ครอบคลุมและชัดเจน หน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาผู้สูงอายุ ร่วมกันกำหนดแผนงาน มาตรการที่จะใช้การยังคุณค่าประโยชน์ของผู้สูงอายุให้เหมาะสมกับคุณสมบัติของการยังคุณค่าประโยชน์ที่มีอยู่ของผู้สูงอายุ

2. รัฐบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรตระหนักถึงความหลากหลายของผู้สูงอายุ ควรจำแนกกลุ่มผู้สูงอายุ เช่น กลุ่มเมือง/ชนบท กลุ่มติดเตียง/ติดบ้าน/ติดสังคม กลุ่มทำงานในระบบ/นอกระบบ เพื่อวางแผนพัฒนาความผาสุกและการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุให้เหมาะสมกับผู้สูงอายุแต่ละกลุ่ม

3. รัฐบาลควรกำหนดมาตรการช่วยเหลือแรงงานนอกระบบ ซึ่งผู้สูงอายุในชนบทส่วนใหญ่เป็นแรงงานนอกระบบ มาตรการดังกล่าวเช่น การขึ้นทะเบียนแรงงานนอกระบบ การจัดให้มีระบบการคุ้มครองประกันสังคมให้แก่แรงงานนอกระบบโดยจะต้องไม่มีข้อจำกัดเรื่องอายุของแรงงาน สร้างมาตรการความปลอดภัยในการทำงาน

ให้แรงงานนอกระบบ สนับสนุนให้มีการรวมกลุ่มของแรงงานนอกระบบ จัดตั้งกองทุนประกันสังคมสำหรับแรงงานนอกระบบ จัดตั้งสถาบันพัฒนาฝีมือแรงงานนอกระบบ เป็นต้น

4. รัฐบาลควรส่งเสริมกลุ่มออมทรัพย์ของชุมชนชนบทให้มีความเข้มแข็งและยั่งยืนเพื่อเป็นหลักประกันด้านสวัสดิการสังคมให้กับชาวบ้านได้ในระดับหนึ่ง และควรส่งเสริมการรวมกลุ่มของผู้สูงอายุ การจัดตั้งสถาบันองค์กรชุมชน การบังคับโดยกฎหมายให้หน่วยงานที่ชัดเจนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสนับสนุนและกำกับดูแลการดำเนินงานของกลุ่มผู้สูงอายุและสถาบันองค์กรชุมชนอย่างต่อเนื่อง การผนวกแผนงานด้านผู้สูงอายุในแผนพัฒนาท้องถิ่น การยกระดับความร่วมมือของกลุ่มวิสาหกิจหรือสถาบันองค์กรชุมชนมาสู่การสร้างระบบสวัสดิการ หรือกองทุนเลี้ยงชีพ การประกันรายได้ กองทุนผู้รับงานมาทำที่บ้าน การยกระดับราคาสินค้าทางการเกษตรและประมง รวมถึงราคาสินค้าแปรรูป การส่งเสริมให้กลุ่มวิสาหกิจชุมชนมีส่วนสนับสนุนชีวิตทางสังคมและการทำงานของผู้สูงอายุในท้องถิ่น

5. กระทรวงสาธารณสุขควรสนับสนุนการทำงานของโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล อาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้าน และอาสาสมัครผู้สูงอายุ ซึ่งเป็นกลไกด้านการดูแลสุขภาพของผู้สูงอายุที่สำคัญมาก ผู้สูงอายุที่ยังคงประโยชน์จำเป็นต้องรักษาสุขภาพร่างกายให้เอื้อต่อชีวิตทางสังคมและการทำงาน มาตรการและงบประมาณส่งเสริมการสร้างคุณภาพด้านการบริการและการรักษาของกลไกเหล่านี้ย่อมส่งผลหรือเป็นพื้นฐานของความผาสุกของผู้สูงอายุในชนบท

6. กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ควรยกย่องประกาศเกียรติคุณผู้สูงอายุที่ยังคงประโยชน์ในระดับชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อให้ผู้สูงอายุที่ยังคงประโยชน์ได้เป็นแบบอย่างหนุนใจให้กับผู้สูงอายุอื่น ๆ และเพื่อให้สังคมเปิดโลกทัศน์มองเห็นคุณค่าของผู้สูงอายุมากขึ้น

7. นโยบายการพัฒนาที่ยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง การลดรายจ่ายเสริมรายได้ แบบพออยู่พอกิน พึ่งตนเองได้ โดยเน้นการนำความรู้ภูมิปัญญาและทุนชุมชนที่มีอยู่มาใช้ให้เกิดประโยชน์ ซึ่งความรู้ภูมิปัญญาและทุนชุมชนเหล่านี้ผู้สูงอายุคุ้นเคย ชำนาญ และสามารถเข้าถึงได้ในท้องถิ่นของตน การพัฒนาโดยยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสามารถส่งเสริมชีวิตทางสังคมและการทำงานของผู้สูงอายุได้

8. รัฐบาลควรดำเนินโครงการขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชนอย่างต่อเนื่อง และบูรณาการให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน การส่งเสริมการประกอบการชุมชนที่ดั่งเส้นที่แห่งภูมิปัญญา วิถีชีวิต และวัฒนธรรม ซึ่งผู้สูงอายุคุ้นเคยเป็นอย่างดี มาใช้เป็นฐานในการสร้างรายได้และกระจายรายได้ภายในชุมชน สังคมผู้ประกอบการในชนบทสามารถช่วยส่งเสริมชีวิตทางสังคมและการทำงานของผู้สูงอายุได้ ทั้งนี้การแปลงทรัพยากรวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติเป็นทุนสำหรับการพัฒนาในระบบเศรษฐกิจสร้างสรรค์นั้น ความสำคัญของหลักการนี้อยู่บนพื้นฐานที่ว่า การบริหารจัดการทรัพยากรของชุมชนควรมาจากรากฐานภายใน (inward-oriented) โดยชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรทุกขั้นตอน ตั้งแต่การร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ ติดตามและประเมินผล

เอกสารอ้างอิง

- กมลชนก ภูมิชาติ และคณะ. (2561). รูปแบบชุมชนต้นแบบที่เป็นมิตรกับผู้สูงอายุ. **วารสารอินทิลักษณ์** มหาวิทยาลัยทักษิณ. 13(1), 115-132.
- กลุ่มสถิติแรงงาน สำนักสถิติเศรษฐกิจและสังคม สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2560). **การทำงานของผู้สูงอายุในประเทศไทย พ.ศ. 2560**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานสถิติแห่งชาติ.
- กองสวัสดิการสงเคราะห์ กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม. (2542). **ปฏิญญาผู้สูงอายุไทย**. กรุงเทพมหานคร: กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม.
- คณะกรรมการผู้สูงอายุแห่งชาติ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2553). **แผนผู้สูงอายุแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2545-2564) ฉบับปรับปรุง ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2552**. กรุงเทพมหานคร: เทพเพ็ญวานิชย์.
- จุฑารัตน์ แสงทอง. (2558). การเห็นคุณค่าในตนเองของผู้สูงอายุผ่านบทบาทอาสาสมัคร. **สารอาศรมวัฒนธรรมวลัยลักษณ์**. 15(2), 73-89.

- เล็ก สมบัติ, ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, และธนิชานต์ ศักดาพร. (2554). **รายงานวิจัยเรื่องภาวะสูงวัยอย่างมีคุณภาพประโยชน์กับการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจในประเทศไทย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานปลัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.
- อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (2559). **ลืมน้ำอ้าปาก จากชาวนาสู่ผู้ประกอบการ**. กรุงเทพมหานคร: มติชน.
- เอมอร จารุงษ์. (2555). **รายงานวิจัยเรื่องการพัฒนาทักษะที่จำเป็นในการดำเนินชีวิตเพื่อการเป็นผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จในเขตเมือง**. นครปฐม: มหาวิทยาลัยมหิดล.
- Amoss, P. (1981). Coast Salish elders. In P.T. Amoss & S. Harrell (Eds.), **Other ways of growing old: Anthropological perspectives** (pp. 227-247). Stanford CA: Stanford University Press.
- Hooyman, N.R., & Kiyak, H.A. (2002). **Social gerontology: A multidisciplinary perspective** (6th ed.), Boston: Allyn and Bacon.
- United Nations. (2002). **Report of the Second World Assembly on Ageing** (Madrid, 8-12 April 2002). New York: United Nations Publication.